
Політика
в сфері боротьби
зі злочинністю України:
теоретичні та
прикладні проблеми

**Юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника»
Харківський національний університет внутрішніх
справ**

**Навчально-наукова лабораторія вивчення проблем
політики у сфері боротьби зі злочинністю НДІ
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса**

**ПОЛІТИКА У СФЕРІ
БОРОТЬБИ ЗІ
ЗЛОЧИННІСТЮ УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ
ПРОБЛЕМИ**

***за загальною редакцією
Заслуженого діяча науки і техніки
України, д.ю.н., проф., П.Л.Фріса
та д.ю.н., проф. В.Б.Харченка***

**Івано-Франківськ – Харків
2016**

УДК 343.2.01
ББК 67.9 (4Укр)
П50

Рекомендовано до друку Вченою радою Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 8 від 14 березня 2016 року)

Авторський колектив висловлює щире подяку народному депутату України **Олександрові Леонідовичу Шевченко** за допомогу у здійсненні цього видання.

Рецензенти:

Кваша Оксана Олександрівна – доктор юридичних наук, професор;

Литвинов Олексій Миколайович – доктор юридичних наук, професор.

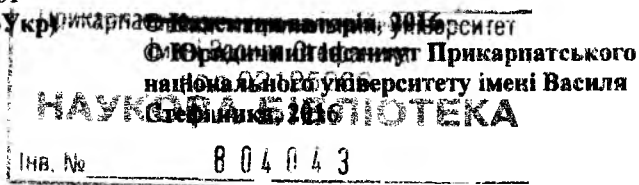
П 50 Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми : монографія / за заг.ред. проф. П.Л.Фріса та проф.В.Б.Харченка. – Івано-Франківськ-Харків, 2016. – 419 с.

ISBN 978-966-640-420-9

В монографії розглядаються теоретичні та прикладні проблеми політики у сфері боротьби зі злочинністю і особливості її реалізації в правотворчій та правозастосовчій діяльності.

Для науковців, аспірантів, студентів, практиків і широкого загалу читачів.

УДК 343.2.01
ББК 67.9 (4Укр)

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ, ЯК СУБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ (замість передмови)

**О.Л.Шевченко,
народний депутат України**

Глобальні зміни у суспільно-політичному та економічному житті країни, які відбувались в останні 25 років, суттєво вплинули на стан злочинності в Україні. При цьому слід виділити два періоди особливого загострення цієї проблеми. Перший з них припадає на «буремні 90-ті», коли злочинність була пов'язана із первинним накопичуванням капіталу, переділом сфер впливу. Цей період характеризувався зростанням бандитизму, поширенням рекету, вбивствами на замовлення та т. ін. Наприкінці 90-х років ХХ ст. державі здалось дещо вплинути на цю проблему. Було прийнято новий Кримінальний та Кримінально-виконавчий кодекси, проведено так звану «Малу судову реформу», вчинено ряд інших дій законодавчого характеру.

Позитивно вплинувши на злочинність, політика у сфері боротьби зі злочинністю, яка проводилась в країні, тим не менш не спромоглася її суттєвого зменшення. Відбувся перерозподіл злочинності – вона пішла в тінь. На місце рекету, вбивств на замовлення та т. ін., прийшло рейдерство, багатомільйонне розкрадання, «розквітла» корупція. Законодавчі кроки, які здійснювала Верховна Рада не приносили бажаного наслідку.

Звичайно, що основну «надію» у цій боротьбі законодавець традиційно покладав (і якщо бути чесними, продовжує покладати) на Кримінальний кодекс. КК України, який було прийнято чи не найпізнішим серед країн колишнього СРСР, за своєю

видів покарання не здійснювалось і не здійснюється в наш час. Надзвичайно негативний вплив на це здійснила висунута свого часу КПРС концепція створення нового історичного людського утворення – радянського народу, в якому нівелювались національні особливості.

Звичайно, з позиції законів природного права такий підхід не витримує жодної критики¹¹⁶.

Залежно від рівня відповідності кримінально-правовому менталітету, кримінально-правова політика буде більш або менш ефективною чи неефективною у випадку, коли вона не буде йому відповідати взагалі. При цьому дану тезу можна поглибити, зафіксувавши на додаток до регіональних особливостей, що у зв'язку зі складною структурою суспільства, наявністю розбіжностей у кримінально-правовому менталітеті різних націй та у зв'язку із відмінностями у соціально-правовій психології між різними соціальними групами, колективами та конкретними особами ефективність кримінально-правової політики залежить і від її відповідності цим характеристикам.

На ефективність кримінально-правової політики будуть впливати і особливості політичної та правової культури різних прошарків суспільства, соціальних груп населення, рівень їх правової свідомості. У зв'язку з цим слід повністю підтримати точку зору О. М. Яковлева, який підкреслював, що «дія кримінального законодавства тим ефективніша, чим більше вона враховує соціально-психологічні категорії правової суспільної свідомості»¹¹⁷.

Висловлена позиція в жодному разі не приводить до висновку про необхідність «приспосовування» кримінально-правової політики під ідеологічні позиції, кримінально-правовий менталітет та соціально-правову психологію відсталі частини суспільства.

¹¹⁶ Більш детально див.: Фріс П. Л. Кримінально-правовий менталітет народу і кримінально-правова. Також див.: Костенко О. Принцип верховенства законів природного права – «генетичний код» прогресивної Конституції / О. Костенко // Наук. вісн. України. – 2013. – 22–28 черв. – С. 4.

¹¹⁷ Яковлев А. М. Преступность и социальная психология / А. М. Яковлев. – М. : Юрид. лит., 1971. – С. 216.

Навпаки, кримінально-правова політика повинна бути орієнтована на прогресивні елементи, бути загальним орієнтиром поведінки для більшості населення.

І останній момент, який визначає ефективність кримінально-правової політики, пов'язаний із дотриманням режиму законності при застосуванні кримінально-правових норм. Порушення закону дискредитують кримінально-правову політику, зводять нанівець можливості досягнення наміченої мети.

Загурський О.Б. Кримінальна процесуальна політика України

Сучасну кримінальну процесуальну політику України не варто розглядати як щось абсолютно нове. Її основні постулати сформульовані протягом 80–90-х років ХХ ст. у працях радянських вчених. Однак, на відміну від кримінально-правової політики, ані в Радянському Союзі, ані в незалежній Україні не було розроблено її цілісної теорії – не було сформульовано поняття, задачі, цілі, методи, джерела, типи та ін. При цьому існує нагальна потреба у такій розробці, оскільки кримінально-процесуальне законодавство викликає у фахівців багато нарікань. В основі цього підходу – недостатньо розроблена сучасна доктрина кримінальної процесуальної політики про що свідчить аналіз виданої Національною Академією Правових наук України «Правової доктрини України». У томі 5 цього видання, який у цілому присвячений кримінально-правовим наукам в Україні, розділ 3 «Кримінально-процесуальна наука» – чи не найменший і лише частково розглядає питання трансформації нормативної моделі кримінального провадження за новим КПК, а також питання реалізації засад кримінального судочинства, його систему і форми, поняття «докази» та повноваження слідчого судді.

На жаль, фахівці з кримінального процесу не підійшли ще і до питання про створення концепції кримінальної процесуальної політики України.

Історія національної кримінальної процесуальної політики переконливо демонструє, як під впливом державної правової політики з боротьби зі злочинністю трансформується права

культура українського суспільства і становище особи в кримінальному процесі.

При цьому термін «кримінальна процесуальна політика» повинен використовуватися для позначення складової частини єдиної державної правової політики боротьби зі злочинністю. Теза про самостійність кримінальної процесуальної політики значною мірою базується на факті існування кримінального процесуального законодавства як самостійної галузі національного законодавства України.

А. Ф. Коні зазначає, що «закони про кримінальне судочинство, попри своє значення як низки діючих правил про відправлення кримінального правосуддя, мають значення історичне, політичне й етичне. Історичне – в розумінні показника шляхів і ступеня розвитку народу щодо сприйняття пануючих форм і звичаїв у кримінальному процесі і засвоєння, пов'язаних з ними установ; політичне – в розумінні особистих прав і свобод, а також ступеня обмеження самовладдя органів правосуддя і свавілля у способах відправлення останнього; етичне – в розумінні розвитку правосвідомості народу і проникнення в процесуальні правила етичних засад»¹¹⁸.

Радянська кримінальна процесуальна наука взагалі не приділяла увагу дослідженню проблем кримінальної процесуальної політики, а зосереджувалася, здебільшого, на спеціальних питаннях її реалізації, звертаючись до проблем підвищення ефективності судочинства, вивчення і попередження судових помилок; вдосконалення гарантій правосуддя, встановлення істини в кримінальній справі, прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві і т. ін.

У Російській Федерації в останній чверті минулого століття здійснена невелика кількість досліджень з цією проблемою. Обґрунтовуючи актуальність дослідження феномену кримінальної процесуальної політики, Ю. А. Ляхов зазначає, що «зв'язок політики і права не викликає сумнівів, оскільки в основі їх соціального походження знаходяться єдині, внутрішні

¹¹⁸ Коні А. Ф. История развития уголовно-процессуального законодательства в России. Собрание починений в 8 т. / А. Ф. Коні. – М., 1967. – Т. 4. – С. 317.

взаємопов'язані процеси економічного, соціального і політичного розвитку суспільства, які спрямовані на регулювання інтересів і поведінки людей в суспільстві. Політика і право хоча і пов'язані одне з одним, але не є тотожними і являють собою частини цілого»¹¹⁹.

У 1999 році О. І. Александров захистив докторську дисертацію на тему: «Кримінально-процесуальна політика в Росії (теоретичний і історико-правовий аналіз)». Основну мету дослідження було сформульовано таким чином: «Комплексно і всесторонньо дослідити на основі загальнотеоретичних і загальнометодологічних ідей побудови правової держави, так і висновків галузевих юридичних наук, вивчення історії кримінально-процесуальної політики Російської держави, зарубіжних країн, діючого законодавства, особливості організації кримінального процесу в Росії в сучасних умовах»¹²⁰.

У 2009 році О. З. Челохсаєвим була захищена кандидатська дисертація на тему: «Сучасна кримінально-процесуальна політика», об'єктом дослідження якої є кримінально-процесуальна політика російської держави як соціально-правовий феномен¹²¹. При цьому автор зазначає, що «кримінально-процесуальна політика (ідеологія) держави є різновидом (галуззю) правової політики (ідеології) держави. Сутність кримінально-процесуальної політики (ідеології) держави полягає в представленні належної організації кримінального процесу і бажанні реалізувати це представлення. Таким чином, кримінально-процесуальну політику держави можна визначити як систему законодавчо сформульованих основних засад (ідей, принципів) кримінального процесу, які реалізуються в

¹¹⁹ Ляхов Ю. А. Новая уголовно-процессуальная политика / Ю. А. Ляхов. – Ростов-на-Дону, 1992. – С. 23–24.

¹²⁰ Александров А. И. Уголовно-процессуальная политика в России (теоретический и историко-правовой анализ): дис. докт. юрид. наук: 12.00.01 / А. И. Александров. – Санкт-Петербургский университет МВД России, 2007. – С. 11.

¹²¹ Челохсаев О. З. Современная уголовно-процессуальная политика: автореф. дис. на стипс. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / О. З. Челохсаев. – Москва, 2009. – С. 5.

нормах кримінально-процесуального права і в кримінально-процесуальній практиці»¹²². До того ж, О. З. Челохсаєв ототожнює кримінальну процесуальну політику та її реалізацію виключно з принципами (засадами) кримінального процесу, які є її показником, та особливостями їх реалізації.

При цьому варто зауважити, що кримінальна процесуальна політика є ширшим за змістом поняттям, яке, окрім вдосконалення принципів (засад) кримінального процесу, передбачає підвищення ефективності всього кримінального процесу, всіх кримінальних процесуальних інститутів, розробляє ефективність реалізації кримінального процесуального закону, має власні предмет і засади.

П. Л. Фріс зауважує, що «даючи визначення цій складовій політики у сфері боротьби зі злочинністю можна зазначити, що вона визначає основні напрями правотворчої діяльності держави і правозастосувальної діяльності відповідних державних органів у сфері розслідування і вирішення кримінальних справ»¹²³.

В. С. Зеленецький вважає, що «якщо кримінально-процесуальна політика є одним із самостійних видів державної політики України, то, природно, їй притаманні власна специфіка, а відтак, і функціональна спрямованість»¹²⁴.

Підсумовуючи, можна визначити кримінальну процесуальну політику як елемент (підсистему) державної правової політики в сфері боротьби зі злочинністю, головним завданням якої є розробка доктрини, концепції, напрямків та цілей, з метою забезпечення ефективності реалізації кримінального провадження (досудового розслідування, судового розгляду) за допомогою кримінальних процесуальних відносин та кримінальних процесуальних норм.

¹²² Там само. – С. 12.

¹²³ Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: дис. докт. юрид. наук / П. Л. Фріс. – Івано-Франківськ: Прикарпатський юридичний інститут внутрішніх справ, 2005. – С. 175.

¹²⁴ Зеленецький В. С. Концептуальні основи формування інноваційної уголовно-процесуальної політики України / В. С. Зеленецький // Питання боротьби зі злочинністю. – Х.: Кроссроуд, 2008. – Вип. 15. – С. 89.

На думку М. П. Чубинського, «якими б прекрасними і якими б науково обґрунтованими не були наші бажання, вони можуть відрізнитися від існуючого в дійсності, що, наполягаючи на негайному втіленні їх у життя, ми піддаємося ризику очевидних і прихованих, активних і пасивних протидій і умов. Криміналіста-догматика історія вчить розуміти існуюче, криміналіста політика вона вчить уникати промахів минулого і не вимагати зараз того, що може бути досягнуто лише з часом»¹²⁵.

Таким чином, кримінальна процесуальна політика як підсистема державної правової політики боротьби зі злочинністю повинна розроблятися на такому рівні, який би виражав впевненість у визначеній стабілізації, на те, що в її основі буде не лише кількісне законодавство (насамперед, кримінальне процесуальне), але й належна правозастосовна практика органів кримінальної юстиції, яка буде відповідати всім вимогам як у сфері боротьби зі злочинністю, так і в сфері охорони прав і захисту загальнолюдських цінностей.

Кримінальна процесуальна політика найтісніше пов'язана з кримінальним процесуальним правом, оскільки вони виробляють форму, в якій здійснюється кримінальне провадження, забезпечується механізм швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду викриття винного, визначається процесуальна форма притягнення до відповідальності в міру своєї вини, встановлюється імперативна заборона щодо обвинувачення чи засудження невинуватого, застосування необґрунтованого процесуального примусу або неналежної правової процедури.

Зміст кримінальної процесуальної політики визначається такими елементами: а) суб'єкти; б) об'єкти; в) зміст або функції.

До суб'єктів кримінальної процесуальної політики можна віднести: Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

¹²⁵ Чубинский М. П. Очерки уголовной политики (понятие, история и основные проблемы уголовной политики, как составного элемента науки уголовного права) / М. П. Чубинский. – Х.: Типография «Печатное дело» кн. К. Н. Гагарина, 1905. – С. 50.

До учасників кримінальної процесуальної політики належать: суди загальної юрисдикції, органи прокуратури, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної пенітенціарної служби України, Державної прикордонної служби України, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства Міністерства доходів і зборів України, адвокатуру, а також суддю, слідчого суддю, прокурора, слідчого, керівника органу досудового розслідування, працівників оперативних підрозділів; потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, цивільного позивача, цивільного відповідача, захисника, законного представника, представника потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача; свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, понятого, поручителя, секретаря судового засідання, судового розпорядника та ін.

Об'єкт кримінальної процесуальної політики може розглядатися в двох аспектах:

1) як кримінальна процесуальна діяльність (кримінальне провадження: досудове розслідування і судове провадження);

2) як кримінальні процесуальні відносини.

Зміст кримінальної процесуальної політики визначається її функціями, які, у свою чергу, визначаються державною правовою політикою боротьби зі злочинністю:

1) визначення основних засад кримінального провадження;

2) визначення мети і завдань кримінального провадження і засоби їх досягнення;

3) визначення структури, функцій і компетенції суб'єктів кримінального провадження;

4) визначення об'єму, форм і умов ефективного застосування кримінального процесуального примусу та інших заходів забезпечення кримінального провадження;

5) встановлення кримінальних процесуальних гарантій прав та законних інтересів особи в сфері кримінального провадження;

6) запровадження в кримінальне провадження найновіших досягнень науки і техніки, сучасних криміналістичних засобів і методів розкриття кримінальних правопорушень;

7) ефективність кримінальної процесуальної діяльності.

Зміст і характер кримінальної процесуальної політики не є довільними, а визначається особливостями і закономірностями суспільного розвитку, низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. У той же час ефективність кримінальної процесуальної політики багато в чому залежить і від наукового обґрунтування кримінальної процесуальної теорії, від виявлення і обліку факторів, які впливають і визначають її спрямованість:

1) економічні фактори (економічні процеси, формування Державного бюджету України, приватизація, податкова політика і т. п.);

2) соціальні фактори (соціальні процеси, міграція населення, тенденції розвитку шлюбу та сім'ї, проблема відпочинку, матеріальне становище громадян і т. п.);

3) політичні фактори (неефективна правотворча та правозастосовча діяльність, відсутність доктрини та концепції кримінальної процесуальної політики України і т. п.);

4) правосвідомість і правова культура, оскільки проведення продуманої та науково обґрунтованої кримінальної процесуальної політики впливає на формування суспільної свідомості і підвищує, в свою чергу, рівень правової культури громадян;

5) криминологічні фактори (дані про стан і динаміку злочинності, її структуру і шкоду, яка нею спричиняється, дозволяє правильно визначити її основні напрямки).

Недооцінювати кримінальну процесуальну політику, вважати її несамостійною, вторинною у структурі політики у сфері боротьби зі злочинністю було би помилковим. Її роль та значення у цій системі надзвичайно важливі, оскільки, вона виробляє форми реалізації кримінально-правової політики. Слід повністю погодитись із М. А. Погорецьким, який зазначає, що «лише досконалий кримінально-процесуальний закон, заснований на сучасних досягненнях кримінально-процесуальної науки та узагальненні передової практики, може бути надійним засобом захисту прав, свобод і законних інтересів людини, а недосконалий – призвести до їх порушення, завдати шкоди людині, суспільству та державі»¹²⁶.

¹²⁶ Погорецький М. Новий КПК України: політичні, теоретичні та юридичні питання / М. Погорецький // Право України. – 2009. – № 2. – С. 29.

Сучасна кримінальна процесуальна політика України виникла як результат взаємодії різних сил, які впливають на законодавчий процес (вчених-теоретиків, представників органів кримінальної юстиції, громадян, які незадоволені тим, як захищені їхні права та законні інтереси, парламентаріїв і різних парламентських фракцій) і які відстоюють різні за змістом пріоритети – посилення публічних засад з метою активізації боротьби зі злочинністю або більш ефективний захист інтересів осіб, які залучені до сфери кримінального провадження.

До того ж, значну роль відіграє зовнішньополітична ситуація: рівень злочинності і дієвість правових форм щодо її протидії. Вітчизняний законодавець не зможе проігнорувати і позиції країн, з якими здійснюється міжнародно-правове співробітництво, як наслідок, їх процесуально-правових підходів. Проте в таких умовах не можна очікувати, що кримінальна процесуальна політика найближчим часом набуде більшої внутрішньої узгодженості і несуперечливості, які в ній на сьогодні відсутні.

Для досягнення цієї мети необхідно мати час, протягом якого в країні остаточно сформується громадянське суспільство з притаманними йому уявленнями про призначення судочинства і форми його реалізації. Реалізація кримінальної процесуальної політики повинна відбуватися паралельно з вимогами демократії, державності, а також поваги до прав особи і гуманізацією кримінального процесуального законодавства і практики його застосування. Крім того, вважаємо, що гуманізація повинна сприяти реальному утвердженню судової влади і органів кримінальної юстиції, зростанню рівня правової захищеності особи.

Завдання кримінальної процесуальної політики. На думку В. С. Зеленецького, «кримінально-процесуальна політика може бути виявлена через аналіз цілей, що відповідають її призначенню. Останні досягаються в процесі розв'язання конкретних політико-правових завдань у названій сфері життєдіяльності суспільства, тобто у сфері боротьби зі злочинністю. Оскільки будь-які завдання вирішуються під час цілеспрямованої діяльності спеціально уповноважених на те органів з використанням адекватних, тобто таких, що відповідають функціональному призначенню, засобів, то

ці органи і засоби мають бути предметом самостійного аналізу, а отже, і характеристики»¹²⁷.

Водночас нова кримінальна процесуальна політика помітно відрізняється від кримінально-процесуальної політики попереднього періоду, а це, в свою чергу, знаходить своє відображення в її головних завданнях. Протягом останніх років відчувається потреба в розробці кримінальної процесуальної політики, вдосконалення платформ її реалізації (концептуальної, наукової, доктринальної, правотворчої, правозастосовчої, правовиконавчої).

Вважаємо, що завданнями сучасної кримінальної процесуальної політики є:

1) *реалізація в кримінальному процесуальному законодавстві принципу верховенства права, пріоритету основних свобод людини та громадянина.* О. М. Костенко вважає, що «наразі все більш очевидним стає поширення у світі феномену зловживання правами людини. Сваюля і ілюзії, що виявляються у вигляді зловживання правами людини, становлять реальну загрозу для сучасної цивілізації. Цим зловживанням сприяють, зокрема, неправильні (застарілі) уявлення про сутність прав людини»¹²⁸. На думку В. Півненка та В. Турича, «доти, поки потерпілий не займе центральне місце у кримінальному судочинстві, а дії всіх його суб'єктів і самої держави не будуть спрямовані на швидке та повне відновлення порушених прав і відшкодування збитків, завданих жертві злочину, говорити про належне реформування кримінального процесу України передчасно»¹²⁹;

¹²⁷ Зеленецький В. С. Концептуальні основи формування інноваційної кримінально-процесуальної політики України / В. С. Зеленецький // Щорічник українського права. – 2009. – № 1. – С. 254.

¹²⁸ Костенко О. М. Концепція прав людини як об'єкта кримінально-правової охорони (у контексті «натуралістичної юриспруденції»): монографія / О. М. Костенко; кер. авт. колективу О. М. Костенко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – С. 4.

¹²⁹ Півненко В. Про необхідність зміни парадигми кримінального судочинства / В. Півненко, В. Турич // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 1. – С. 101.

2) *забезпечення законності і правопорядку.* В сфері кримінальної процесуальної політики законність означає, що суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, а також інші учасники кримінального провадження зобов'язані точно виконувати вимоги Конституції України, Кримінального процесуального кодексу та інших законів України. Адже порушення законності в кримінальному провадженні є неприпустимим і повинно потягнути за собою встановлену законом відповідальність, а також визнання незаконними актів та їх скасування, визнання недопустимими одержаних доказів;

3) *гуманізація кримінального процесуального законодавства.* На думку П. Л. Фріса, «демократичне суспільство передбачає дотримання прав людини в усіх сферах життєдіяльності, що визнано світовою спільнотою основоположною засадою демократії. Сьогодні, будуючи правову державу, необхідно усвідомити, що будь-які порушення прав людини є явищем недопустимим. Але, на жаль, такі факти і достатньо часто спостерігаються в діяльності органів кримінальної юстиції»¹³⁰. О. І. Александров вважає, що «одним із головних завдань кримінально-процесуальної політики є гуманізація кримінально-процесуального законодавства і практики його застосування. Оскільки наповненість кримінально-процесуальної політики ідеями гуманізму визначається гуманізацією усієї політико-правової системи суспільства і держави, її поворотом до людини як найвищої у світі цінності, до захисту її прав, свобод і законних інтересів»¹³¹;

4) *підвищення рівня розвитку демократичності кримінального провадження.* Вважаємо, що на сьогоднішній день твердження про те, що кримінальна процесуальна політика України характеризується демократичною спрямованістю, відзначається спектром проблемних питань. Дійсно, якщо виходити з того, що встановлений КПК України порядок кримінального провадження

¹³⁰ Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини: монографія / П. Л. Фріс. – Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2009. – С. 6–7.

¹³¹ Александров А. И. Цит. праця – С. 414–415.

базується на Конституції України, яка виражає інтереси всього суспільства, то кримінальну процесуальну політику України і як наслідок, кримінальне процесуальне законодавство України, слід визнати демократичними. Демократизація кримінального процесуального законодавства України і практики його застосування є головним напрямом реформування національного права, головним напрямом судово-правової реформи. Саме демократизація дозволить перейти до якісно нової правової системи, в основу якої поставлена людина з притаманними їй властивостями, інтересами і потребами;

5) *соціальну обумовленість та забезпечення справедливого кримінального провадження.* Віднесення справедливості кримінального провадження до напрямку кримінальної процесуальної політики дозволяє вивести її за межі праворозуміння, наповнити її правовим змістом, підкреслити те важливе політичне значення, яке надається ідеї справедливості при здійсненні кримінального провадження. Вважаємо, що справедливість є однією з найсуттєвіших характеристик кримінальної процесуальної політики. Справедливість має конкретно-історичний характер, в якому важливу роль відіграє конкретне співвідношення груп, які існують в соціально-неоднорідному суспільстві. Проте, досліджуючи будь-який історичний етап розвитку і становлення кримінальної процесуальної політики України, можна стверджувати, що сучасні загальносоціологічні ідеї, які в ній виражені, мають суттєве значення і потребують глибокого осмислення і дослідження;

6) *створення ефективної судової влади, закріплення незалежності суду та підвищення статусу суддів у суспільстві.* Закріплення незалежності суду – одне з головних завдань кримінальної процесуальної політики, від вирішення якої в цілому залежить і створення правової держави в Україні. Факт незалежності підлягає постійному відтворенню і підтримці як засобами кримінальної процесуальної, так і правової політики загалом. Незалежність судів і суддів є показником розвиненості інститутів не тільки політичної, але й правової демократії, професійної культури і суспільства в цілому, оскільки судова влада є єдиною для всіх;

7) *відповідність кримінальної процесуальної політики європейським стандартам.* Кримінальна процесуальна політика

повинна ґрунтуватися на досягненнях і традиціях національного законодавства, європейських цінностях щодо захисту прав та свобод людини і громадянина, положення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Тому і КПК України як інструмент кримінальної процесуальної політики не повинен суперечити Міжнародному пакту про громадянські і політичні права, Європейській конвенції про захист прав і основних свобод та багатьом іншим міжнародним угодам, стороною-учасницею яких є Україна, і загально визаним принципам, які втілюють фундаментальні положення кримінального судочинства в демократичних країнах.

Засади кримінальної процесуальної політики України. В. С. Зеленецький зазначає, що «питання про принципи кримінально-процесуальної політики ще не було предметом самостійного дослідження. Звичайно під принципами прийнято розуміти найбільш загальні правові положення, які визначають організацію і функціонування конкретних правових систем. Таке уявлення про принципи можна було б визнати достатньо прийнятними і для характеристики принципів кримінально-процесуальної політики, за виключенням вказівок на їх правове закріплення. Так коли-небудь воно і станеться, а зараз, виходячи з вказаного уявлення про принципи взагалі»¹³².

Принциповість кримінальної процесуальної політики не викликає особливих сумнівів. Проте складність полягає в тому, що вона є складовою частиною (елементом) державної правової політики в сфері боротьби зі злочинністю. Вказані обставини вимагають визначити основні принципи (засади) формування кримінальної процесуальної політики, які виражають основні тенденції в регулюванні кримінальних процесуальних відносин, синтезують досвід розвитку цього явища.

Оскільки процес формування кримінальної процесуальної політики не зводиться тільки до процесу створення кримінальних процесуальних норм, а виражає, в тому числі, процес створення інституціональної і діяльної її складових, варто відзначити, що

¹³² Зеленецький В. Принципы современной уголовно-процессуальной политики Украины / В. Зеленецький // Юридичний Радник. – 2007. – № 5. – С. 95.

принципи (засади) формування кримінальної процесуальної політики складаються з принципів (засад) правотворчості і правозастосування. Чітке визначення принципів (засад) дозволить спрямовувати правотворчу і правозастосовну діяльність суб'єктів кримінальної процесуальної політики в одному напрямі.

Принципи (засади) кримінальної процесуальної політики виробляються на основі наукового пізнання закономірностей у сфері забезпечення правопорядку і боротьби зі злочинністю (прояв держави свого ставлення до вирішення питань щодо початку кримінального провадження, досудового розслідування, судового розгляду) і відображаються в нормативно-правових актах (законах і підзаконних актах), рішеннях Конституційного Суду України, постановках Пленуму Верховного Суду України, постановках Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, міжнародних договорах, ратифікованих Україною.

Принципи (засади) кримінальної процесуальної політики являють собою визначені вимоги, яким повинна відповідати ідеологія кримінальної процесуальної політики, кримінальне процесуальне законодавство і практика його застосування, вся кримінальна процесуальна діяльність. *Принципи (засади) кримінальної процесуальної політики повинні відповідати основним засадам як внутрішньої, так і зовнішньої політики держави.*

Досліджуючи особливості кримінально-процесуальної політики, О. І. Александров взагалі не розглядає таку категорію, як «принципи кримінальної процесуальної політики». На його думку, «найбільш суттєві риси кримінального процесу визначається його принципами. Основні засади кримінального процесу визначають побудову і функціонування кримінального судочинства, і ставши нормами права, вони звернені до державних органів і осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, як обов'язкові вимоги і дозволи для дотримання і використання. Їх недотримання загрожує руйнуванням системи кримінального процесу і тому є недопустимим»¹³³.

В. С. Зеленецький виділяє такі принципи (засади) кримінальної процесуальної політики: 1) принцип територіальної масштабності та змістовної цілісності політики; 2) принцип багатовекторності й

¹³³ Александров А. И. Цит. Праця. – С. 418.

функціональної предметності; 3) принцип законності; 4) принцип обґрунтованості; 5) принцип соціальної доцільності; 6) принцип прикладної реальності; 7) принцип правового гуманізму; 8) принцип предметної конкретності; 9) принцип прогресивності; 10) принцип науковості; 11) принцип стабільності; 12) принцип доброякісності¹³⁴.

Вважаємо, що принципи (засади) сучасної кримінальної процесуальної політики України поділяються на загальноправові та спеціальні. До загальноправових слід віднести: 1) принцип законності; 2) принцип соціальної обумовленості; 3) принцип (засада) доцільності; 4) принцип гуманізму; 5) принцип демократизму; 6) принцип соціальної справедливості; 7) принцип комплексності; 8) принцип відповідності міжнародним стандартам. До спеціальних принципів кримінальної процесуальної політики належать: 1) принцип пріоритету прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина; 2) принцип розумності; 3) принцип наукової обґрунтованості; 4) принцип системності.

Кондратішина В.В. Поняття, задачі та принципи кримінально-виконавчої політики України

Поняття кримінально-виконавчої політики. У сучасних наукових джерелах є чимало визначень такої політики. Щоправда, до з'ясування її змісту та форм вираження підходи є різними. Так, О. М. Джужа спочатку вважав, що «...термін “кримінально-виконавча політика” застосовувати поки що зарано, оскільки чинним є ВТК 1970 р.». Тому, на його переконання, доцільніше оперувати поняттям «політика у сфері виконання кримінального покарання», оскільки це поняття точніше відображає суть діяльності держави в цій галузі соціальної політики. У цілому, О. М. Джужа зробив висновок, що «...як складова частина політики в галузі боротьби зі злочинністю, політика в сфері виконання кримінального покарання визначає цілі, принципи, стратегію,

основні напрямки, форми і методи діяльності держави щодо забезпечення виконання покарання, виправленню засуджених, попередженню вчинення нових злочинів як засудженими, так й іншими особами»¹³⁵. У подальшому вчений децю видозмінив свою позицію, а саме: «...цілями сучасної кримінально-виконавчої політики України є захист прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави від злочинних посягань; забезпечення законності і справедливості при виконанні кримінальних покарань; ресоціалізація осіб, які відбувають кримінальні покарання»¹³⁶. Проте варто зазначити, що такі підходи О. М. Джужею були сформовані в умовах дії ВТК України¹³⁷, а отже, вони не могли повною мірою відобразити зміст сучасної кримінально-виконавчої політики, одним із засобів вираження якої є КВК, що вступив у законну силу з 1 січня 2004 року¹³⁸.

Г. О. Радюв поняття «кримінально-виконавча політика» пропонував замінити на «пенітенціарну політику», не ототожнюючи при цьому зазначені явища: «На побутовому рівні поняття “пенітенціарна політика” вживається як синонім, яким визначається будь-яка державно-правова діяльність у сфері виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі. Але таке трактування поняття “пенітенціарна політика” створює перекручене уявлення щодо сутності цього явища і, як наслідок, може завести проблему розбудови пенітенціарної системи України у глухий кут. ...Під пенітенціарною політикою слід розуміти галузь державно-правової діяльності уповноважених на те суб'єктів соціального управління з визначення обов'язкових до виконання керівних ідей, принципів, доктринальних положень, установок,

¹³⁵ Курс кримінально-виконавчого права України: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. О. Корчинський, С. Я. Фаренюк, В. Б. Василюк; за заг. ред. О. М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – С. 8.

¹³⁶ Там само. – С. 9–10.

¹³⁷ Про затвердження Виправно-трудоного кодексу Української РСР: Закон Української РСР від 23 грудня 1970 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – № 1. – Ст. 6.

¹³⁸ Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.

¹³⁴ Зеленецький В. С. Цит. Праця. Принципы современной... – С. 95.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Батиргарєєва Владислава Станіславівна – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Блага Алла Борисівна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Борисов Вячеслав Іванович – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Василевич Віталій Вацлович – кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінології Національної академії внутрішніх справ.

Гуторова Наталія Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, директор Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Житний Олександр Олександрович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Загурський Олександр Богданович – кандидат юридичних наук, доцент.

Кобецька Надія Романівна – кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Козич Ігор Васильович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кондратішина Вікторія Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Лянтінов Ярослав Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Марисюк Костянтин Богданович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права і процесу інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка».

Медицький Ігор Богданович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Пономаренко Юрій Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент, декан заочного факультету № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Савінова Наталія Андріївна – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач наукового відділу правових проблем інформаційної безпеки Національної академії правових наук України.

Фріс Ігор Павлович – кандидат юридичних наук, приватний нотаріус.

Фріс Павло Львович – доктор юридичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри кримінального права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Харченко Вадам Борисович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ.

Хилюта Вадам Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та кримінології установи освіти «Гродненський державний університет імені Янки Купали» (Республіка Білорусь).

Храмцов Олександр Миколайович – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Шевченко Олександр Леонідович – народний депутат України.

Яковець Ірина Станіславівна – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувачка відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Зміст

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ, ЯК СУБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ (ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ) 3

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ10

Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю (загальні питання) 10

Борисов В.І., Фріс П.Л. Поняття кримінально-правової політики 24

Фріс П.Л. МЕТОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ (КРИМІНАЛІЗАЦІЯ І ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ) 43

Гуторова Н.О., Пономаренко Ю.А. Пеналізація як метод кримінально-правової політики 52

Борисов В.І., Фріс П.Л. Ефективність кримінально-правової політики..... 69

Загурський О.Б. Кримінальна процесуальна політика України 83

Кондратшина В.В. Поняття, задачі та принципи кримінально-виконавчої політики України 96

Василевич В.В. Доктринальні засади кримінологічної політики України 118

Житний О.О. Проблеми міжнародної кримінально-правової політики..... 143

**РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПОЛІТИКИ В
ОКРЕМИХ СФЕРАХ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ162**

ХАРЧЕНКО В.Б. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	162
САВІНОВА Н.А. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	178
МАРИСЮК К.Б. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ МАЙНОВИХ ПОКАРАНЬ	203
БАТИРГАРЕЄВА В.С. ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ БОРТЬБИ З РЕЦИДИВНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ	216
ШПІЛЯРЕВИЧ В.В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ	230
КОЗИЧ І.В. МІСЦЕ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ НАСИЛЬСТВА, В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ	248
БЛАГА А.Б. КРИМІНОЛОПЧНА (ПРОФІЛАКТИЧНА) ПОЛІТИКА В СФЕРІ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї.....	263
ХРАМЦОВ О.М. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ПОГРОЗАМ	277
ХИЛЮТА В. В. УГОЛОВНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА В СФЕРІ БОРЬБИ С ХИЩЕННЯМИ	293
ЛАНТИНОВ Я.О. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ОСНОВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ	316
КОБЕЦЬКА Н.Р. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА В ГАЛУЗІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ: ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ...	332
ФРІС І.П. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ УЧАСНИКІВ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ...	341
МЕДИЦЬКИЙ І.Б. НАСЛІДКИ ЗЛОЧИННОСТІ У КОНТЕКСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ, ОЦІНКА ПРОЯВІВ.	359

ЯКОВЕЦЬ І.С. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ПОЛІТИКА В ПИТАННЯХ ОПТИМІЗАЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КАРИ ПРИ ВИКОНАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ.....	367
КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК Ю.В. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	397
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	414

НБ ПНУС

804043

Наукове видання

**Політика у сфері
боротьби зі злочинністю
України: теоретичні та
прикладні проблеми**

Колективна монографія

за загальною редакцією Заслуженого діяча науки і
техніки України, д.ю.н., проф., П.Л.Фріса та
д.ю.н., проф. В.Б.Харченка

Комп'ютерна верстка *Ігор Козич*

Підписано до друку 17.03.2016. Формат 60x84/16.

Папір офсет. Гарнітура "Times New Roman".

Ум. друк. арк. 26,25. Тираж 300 пр. Зам. № 12/16.

Видавець

Видавництво Прикарпатського національного університету імені

Василя Стефаника

76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1

Тел. 75-13-08. E-mail: vdvclt@pu.if.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від

12.12.2006

ISBN 978-966-640-420-9